

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ*

Analysis of China-Central Asia Relations on the Basis of Trade and Economic Cooperation

Aidarbek AMİRBEK**
Ömirbek HANAYI***

Öz

Çin, son 20-30 yıl boyunca Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek için aktif bir dış politika izlemiştir. Günümüzde Çin, Sincan Eyaleti ile olan sınırı vesilesiyle Batı komşusu durumundaki Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde ticari ve ekonomik bağlantıları derinleştirmeyi ekonomi diplomasisinin önceliği haline getirmiştir. Bu çalışmada Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari ve iktisadi işbirliği analiz edilmiştir. Çin'in hem Avrupa hem de Avrasya ülkeleriyle derinleştirmeye çalıştığı ticari ve iktisadi ilişkilerin temelinde ekonomik anlamda daha fazla güçlenme ve iktisadi etkinliğini stratejik anlamda yükseltme hedefleri yatmaktadır. Diğer taraftan Orta Asya ülkelerinin mevcut ekonomik yapıları ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmaları de söz konusu stratejik hedefe ulaşmada Çin'in elini kolaylaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Orta Asya, Ticaret, Ekonomik İşbirliği, Enerji.

Abstract

Over the last two-three decades, China has made tremendous efforts in developing economic cooperation with Central Asian states. The Central Asian region, which share common border with the Chinese province of Xinjiang, has been in the focus of Chinese economic diplomacy and has seen a tremendous development in economic cooperation with its eastern neighbor. This study analyzes some of the aspects of economic relation between China and Central Asia. The analysis shows that China was guided by its strategic interests of enhancing trade relation with Europe as well as the interior of the Eurasian continent. At the same time, the resource endowment and economic structure of the Central Asia states were complementary relative to each other in many ways.

Keywords: China, Central Asia, Trade, Economic Cooperation, Energy.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 09.09.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 21.12.2020

** PhD, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: aidarbek.amirbek@ayu.edu.kz, ORCID: 0000-0002-1084-6259.

*** Uzman Araştırmacı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü, e-posta: kaztegin@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7714-4174.

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

GİRİŞ

Çin ile 3700 km uzunluğunda ortak sınıra sahip olan Orta Asya bölgesi, Pekin'in askerî güvenlik, enerji, ekonomik gelişim ve jeopolitik çıkarları açısından oldukça önemlidir. Orta Asya bölgesi, Çin'den Batı'ya uzanan güzergâhta bulunması hasebiyle ülkenin enerji güvenliğinin sağlanması ve Çin'in mal ve hizmetlerinin Avrasya ve Avrupa pazarlarına ulaştırılması bakımından büyük önem teşkil etmektedir. 1992'de Orta Asya'daki beş bağımsız devletle diplomatik ilişkiler kuran Çin, Orta Asya ile siyasi, ticari-ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini genişletmek için büyük çaba harcamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da oluşan ekonomik boşluğu doldurmakta hiç gecikmeyen Çin'in ana hedeflerinde ülkenin sınır güvenliği ve batı bölgelerinin istikrarından ziyade enerji, ticaret ve ekonomik çıkarlar yer almaktadır.¹

Bu bağlamda Çin, diplomatik ilişkilerin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Orta Asya ülkeleriyle karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomik anlaşmaların yapılmasına önem vermiştir. 1996'da kurulan Şanghay Beşlisi ve bu temelde 2001'de yeniden oluşturulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde Orta Asya ülkeleriyle siyasi, güvenlik ve askeri alanlardaki işbirliğini artıran Çin, dahası çeşitli diyalog mekanizmaları ve işbirliği anlaşmaları kapsamında da ticari ve ekonomik işbirliğini ve iş bağlantılarını sürekli güçlendirmektedir. Ayrıca ŞİÖ vesilesiyle Çin, Orta Asya devletlerine güvenlik merkezli işbirliği imkanı da sunmaktadır.² Bu da Çin'in Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerini önemseydiğini göstermektedir. Nitekim 2013'de Çin'in jeostratejik ve jeoekonomik çıkarları açısından gündeme getirdiği "Kuşak ve Yol Girişimi"nde de Orta Asya bölgesi çok daha önemli bir yere gelmiştir. Çünkü hâlihazırda dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumunda olan ve önümüzdeki on yıllarda ABD ekonomisini

1 Mehmet Seyfettin Erol, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 47-49.

2 Kadir Ertaç Çelik-Doğacan Başaran, "Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 43.

de geçebileceği tahmin edilen Çin ekonomisinin geleceği açısından bakıldığında “Kuşak ve Yol Girişimi”, jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik öneminden dolayı Çin için tarihi bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Çin, “Kuşak ve Yol Girişimi” kapsamında Asya, Afrika ve Avrupa’da hem kara hem de deniz ticaretini canlandırmak, ülkesinin doğal kaynaklara erişimini ve yurt dışı pazarlara ulaşımını sağlamak, ülkenin istikrarlı ekonomik büyümesinin yanı sıra bölgesel ve küresel düzeyde ekonomik ve siyasi etkinliğini arttırmak suretiyle dış politikasını daha dengeli hale getirmek gibi hedeflerle hareket etmektedir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in İpek Yolu Ekonomi Kuşağı Projesi ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi’ni de kapsayan “Kuşak ve Yol Girişimi”ni Eylül 2013’te Orta Asya ülkelerine gerçekleştirdiği ziyareti sırasında kamuoyuna duyurması da dikkat çekicidir. Orta Asya’nın tarihi ve modern İpek Yolu güzergâhında bulunması ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması, yüksek ekonomik büyüme sürecinde enerji ve tabii kaynaklara talebi giderek artan ve üretim fazlası sorununu yaşayan Çin açısından büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret ve yatırım ilişkileri hızla gelişmektedir. Bu gelişimi birkaç önemli faktör ışığında değerlendirmek mümkündür. Bir yandan “Reform ve dışa açılma” sonrası planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçiş yapan Çin’in özellikle 1990’lardaki hızlı ekonomik büyümesinin, bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinin piyasa ekonomisine geçiş sürecine denk gelmesi, Çin’in bölge ülkeleriyle ticari-ekonomik ilişkilerini hızla geliştirmesine büyük olanak sağlamıştır.³ Öte yandan bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinin hem diplomasi hem de ticari-ekonomik alanda alternatif arayışına girmesi de Çin’in bölgede yeni bir denge unsuru olarak algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin dağılmasından 1990’lı yılların sonuna

3 Mehmet Seyfettin Erol, “20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek”, Mehmet Seyfettin Erol-Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler*, Türksav Yayınları, Ankara 2011, s. 43-44.

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

kadar Rus ekonomisinin sürekli küçülmesi ve Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya olan karşılıklı ekonomik bağımlılıklarının azalmaya başlaması da Çin'in bölgede ekonomik olarak etkisini artırmasına belli bir düzeyde olanak sağlamıştır.

Orta Asya ülkeleriyle uzun yıllara dayalı ortak tarihi bulunan Rusya'nın bölgedeki siyasi ve askeri üstünlüğü devam ederken,⁴ bölgeye yeni bir aktör olarak katılan Çin'in öncelikle bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerini artırarak etkin ekonomik güç olarak öne çıkmaya çalıştığı görülmektedir.⁵ Kısa sürede Orta Asya ülkelerinin önemli ticari ortaklarından biri haline gelen Çin, 2008'de Rusya'yı geride bırakarak Orta Asya'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur. Örneğin 2008'de Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle dış ticaret hacmi, toplam 26.753 milyar dolarken,⁶ Çin'in Orta Asya ülkeleriyle dış ticaret hacmi aynı yıl toplam 30.823 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁷ Dolayısıyla Orta Asya'ya milyarlarca dolar yatırım yapan ve kredi sağlayan Çin, 2008'den bu yana bölge ülkelerinin en önemli ticari ortaklarından biri olmaya devam etmektedir. 2019 yılı verilerine göre Çin; Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın en büyük, Kazakistan'ın ikinci büyük ve Tacikistan'ın ise üçüncü büyük ticari ortağıdır.

ÇİN'İN ORTA ASYA İLE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Çin'in Orta Asya pazarına girmesinden itibaren bu bölgeyle olan ikili ticaret hacmi incelendiğinde, belirli dönemlerde düşüş yaşamasına rağmen ticaret hacminin istikrarlı bir artış seyrinde olduğu söylenebilir.

4 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), Yaz 2012, s. 7-9.

5 Mehmet Seyfettin Erol, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası", Mehmet Seyfettin Erol, der., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2009, s. 21-24.

6 "Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2008", *Word Bank*, 2009a, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

7 "China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2008", *Word Bank*, 2009b, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Örneğin Çin ve Orta Asya arasındaki ikili ticaret hacmi, 1992’de sadece 464 milyon dolar, 1997’de 863 milyon dolar, 2002’de 2.388 milyar dolar, 2007’de 19.662 milyar dolar, 2012’de 45.944 milyar dolar¹² ve 2017’de 35.981 milyar dolar olmuştur.¹³ En son 2019’da Çin-Orta Asya ikili ticaret hacmi, 36.531 milyar dolar olarak kaydedilmiştir.¹⁴ 1992’den bu yana Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacminin rekor düzeyi ise 50.274 milyar dolar ile 2013’de gerçekleşmiştir. Mevcut duruma bakıldığında, günümüzde Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacminin 1992 yılı ticaret hacmi ile karşılaştırıldığında yaklaşık 100 katına çıktığı görülmektedir.

Tablo 1: 1992-2018 Çin ve Orta Asya Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Yıl	Toplam ticaret	Artış	Çin’in ihracatı	Artış	Çin’in ithalatı	Artış	Ticaret dengesi
1992	0.464		0.291		0.173		0.118
1993	0.608	%31.0	0.261	-%10.3	0.347	%100.6	-0.086
1994	0.548	-%9.9	0.193	-%26.1	0.355	%2.3	-0.162
1995	0.782	%42.7	0.256	%32.7	0.526	%48.2	-0.270
1996	0.778	-%0.1	0.218	-%14.8	0.560	%6.5	-0.342
1997	0.863	%10.9	0.249	%14.2	0.614	%9.6	-0.365
1998	0.954	%10.5	0.455	%82.7	0.499	-%18.7	-0.044

8 “China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 1992”, *Word Bank*, 1993, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/1992/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

9 “China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 1997”, *Word Bank*, 1998, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/1997/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

10 “China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2002”, *Word Bank*, 2003, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2002/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 21.03.2020).

11 “China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2007”, *Word Bank*, 2008, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2007/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 27.04.2020).

12 “China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2012”, *Word Bank*, 2013, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2012/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

13 “China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2017”, *Word Bank*, 2018, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

14 “China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2018”, *Word Bank*, 2019, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 09.05.2020).

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

1999	1.331	%39.5	0.634	%39.3	0.697	%39.7	-0.063
2000	1.819	%36.7	0.767	%21.0	1.052	%50.9	-0.285
2001	1.509	-%17.0	0.492	-%35.9	1.017	-%3.3	-0.525
2002	2.388	%58.3	0.944	%91.9	1.444	%42.0	-0.500
2003	4.074	%70.6	2.063	%118.5	2.011	%39.3	0.052
2004	5.843	%43.4	3.015	%46.1	2.828	%40.6	0.187
2005	8.727	%49.4	5.229	%73.4	3.498	%23.7	1.731
2006	12.058	%38.2	7.738	%48.0	4.320	%23.5	3.418
2007	19.662	%63.1	12.693	%64.0	6.969	%61.3	5.724
2008	30.823	%56.8	22.596	%78.0	8.227	%18.1	14.369
2009	23.547	-%23.6	16.670	-%26.2	6.877	-%16.4	9.793
2010	30.113	%27.9	16.531	-%0.8	13.582	%97.5	2.949
2011	39.606	%31.5	18.585	%12.4	21.021	%54.7	-2.436
2012	45.944	%16.0	21.305	%14.6	24.639	%17.2	-3.334
2013	50.274	%9.4	23.241	%9.1	27.033	%9.7	-3.792
2014	45.012	-%10.5	24.053	%3.5	20.959	-%22.5	3.094
2015	32.617	-%27.5	17.563	-%27.0	15.054	-%28.2	2.509
2016	30.047	-%7.9	17.969	%2.3	12.078	-%19.8	5.891
2017	35.981	%19.7	21.445	%19.3	14.536	%20.4	6.909
2018	36.531	%1.5	17.427	-%18.7	19.104	%31.4	-1.677

Kaynaklar: Word Bank (worldbank.org)

Tablo 1'deki 27 yıllık rakamlar incelendiğinde, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaretin birkaç önemli dönemden geçtiği görülmektedir. 1992-1996 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen Çin ile Orta Asya arasındaki ikili ticaret hacmi, 1997-2000 yılları arasında sürekli bir artış kaydetmiştir. Örneğin 1996'da 778 milyon dolar olarak gerçekleşen ve %0.1 oranında azalan Çin-Orta Asya ticaret hacmi, 1997'de %10.9 ve 1998 yılında %10.5 artış göstermiş, 1999'da ise ilk defa 1 milyar dolara ulaşmış; yani %39.5 artışla 1.331 milyar doları bulmuştur. 2000'de ise bu rakam %36.7

artışla 1.819 milyar olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 1) Bağımsızlıklarının ilk yıllarında sıkıntılı bir dönem geçiren Orta Asya ekonomileri, hayata geçirdikleri yapısal reformlar sayesinde 1990'lı yılların sonundan itibaren iyileşmeye başlamıştır. Söz konusu iyileşmeyle beraber Orta Asya ülkelerindeki dış ticaret sisteminin liberalleştirilmesi de bölge ülkelerinin diğer ülkelerle olan dış ticaretinin artmasını sağlamıştır.

1992-1996 döneminde Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki siyasi-diplomatik ve ticari-ekonomik ilişkilerin kurulması ve doğru bir yasal zemine oturtulması, sonraki dönemde taraflar arasındaki ikili ticaret hacminin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, özellikle Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında gerçekleşen üst düzey ziyaretler çerçevesinde yapılan ticari-ekonomik anlaşmaların yanı sıra 1996'da Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi üç Orta Asya ülkesinin katılımıyla kurulan Şanghay Beşlisi oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Çin, Orta Asya karşısında ticaret açığı yaşamıştır. Örneğin 1992'de Orta Asya karşısında 118 milyon dolarlık ticaret fazlası olan Çin, 1993'te ilk defa Orta Asya karşısında 86 milyon dolar ticaret açığı vermiştir. 1993-2000 yılları arasında Çin'in Orta Asya karşısında toplam ticaret açığı yaklaşık 1.617 milyar dolar olmuştur. (Tablo 1) Bunun başlıca nedeni ise o dönemde planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Orta Asya ülkelerinin iç talebinin sınırlı olması ve Çin'in Orta Asya ülkelerinden ithalatının büyük kısmının petrol, bakır, uranyum ve demir gibi hammadde ürünlerden oluşmasıdır. Zira Çin'in dış ticaret açığının büyük kısmı petrol gibi enerji ve hammadde ürünleri ithalatından kaynaklanmaktadır.

Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında 1997-2000 yılları arasında sürekli artış gösteren ticaret hacmi, 2001'de 1.509 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre %17 oranında azalmıştır. Bu ticaret hacminin içerisinde Çin'in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat 492 milyon dolar olmuş ve %35.9 oranında azalmıştır. Çin'in Orta Asya ülkelerinden ithalatı ise 1.017 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve %3.3'lük bir azalış

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

göstermiştir. (Tablo 1). 2001’de Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminin azalışı, o dönemde Orta Asya’nın jeopolitik ve güvenlik ortamının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Haziran 2001’de ŞİÖ’nün kurulması, Çin’in bölgedeki büyük başarısı olmasına rağmen, Rusya’nın bölgedeki varlığının yeniden yükselmesi ve 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD’nin Orta Asya politikasının değişmesi, Çin’in Orta Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Rusya’nın söz konusu etkisi şu şekilde incelenebilir. 1990’lı yılların sonunda Rus ekonomisinin toparlanmaya başlaması ve Mayıs 2000’de Vladimir Putin’in Devlet Başkanlığı görevine gelmesiyle birlikte Rusya’nın Orta Asya ülkeleri ile ekonomik entegrasyon çabaları artmıştır. Bu bağlamda Ekim 2000’de Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanan Avrasya Ekonomi Topluluğu (Eurasian Economic Community) Antlaşması’nın Nisan 2001’den itibaren yürürlüğe girmesi, Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari-ekonomik ilişkileri hızlandırmıştır. Dolayısıyla 2001’de özellikle Rusya’nın Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, 2001’de Çin’in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat 492 milyon dolar olarak bir önceki yıla göre %35.9’luk bir azalış göstermişken, (Tablo 1)¹⁵ Rusya’nın Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat 3.48 milyar dolar ile bir önceki yıla göre %23.8 oranında artmıştır.¹⁶

11 Eylül olaylarından hemen sonra ABD’nin Afganistan Savaşı’nı başlatması, Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde (SUÖB) sınır güvenliği uygulamalarını ve gümrük kapılarında ek denetim tedbirlerini artırmasına yol açmıştır. Bu durum, SUÖB’nin dış ticaret ortamını belli düzeyde

15 “Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2000”, *Word Bank*, 2001, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2000/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

16 “Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2001”, *Word Bank*, 2002, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2001/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 11.07.2020).

zorlaştırmış ve bu bölgenin Orta Asya ülkeleriyle olan dış ticareti bundan olumsuz etkilenmiştir. Örneğin 2000’de SUÖB ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 1.376 milyar dolarken, 2001’de 1.017 milyar dolara gerilemiş ve %26.1 oranında azalmıştır.¹⁷ Burada belirtmek gerekir ki SUÖB-Orta Asya ticaret hacmi, Çin’in Orta Asya ülkeleriyle olan ticaret hacminin büyük bir kısmını (2000’de %75.6 ve 2001’de %67.4) oluşturmaktadır. Bu durum dikkate alındığında, SUÖB-Orta Asya ticaret hacminin azalması, doğal olarak Çin-Orta Asya ticaret hacminin düşüş yaşamasına yol açmıştır.

2002-2008 yılları ise Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminin büyük oranda arttığı bir dönemdir. Örneğin 2002’de 2.388 milyar dolara olarak bir önceki yıla göre %58.3’lük bir artış sağlayan Çin-Orta Asya ticaret hacmi, 2005 yılında ise 8.727 milyar dolar olarak bir önceki yıla göre %49.4 ve 2008 yılında ise 30.795 milyar dolara ulaşarak bir önceki yıla göre %56.8 oranında artmıştır. Yani 2002-2008 yılları arasında Çin-Orta Asya ticaret hacminin yıllık ortalama artışı %54.2 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 1) Bu dönemde Çin’in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat, ithalatına göre daha hızlı bir artış göstermiştir. Örneğin Çin’in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat 2002’de sadece 944 milyon dolarken, 2008’de 22.596 milyar dolara ulaşarak yıllık ortalama yaklaşık %70 oranında artmıştır. Çin’in Orta Asya ülkelerinden ithalatı ise 2002’de sadece 1.444 milyar dolarken, 2008’de 8.227 milyar dolar olarak yıllık ortalama yaklaşık %35.5’lik bir artış yaşamıştır.

Ticaret dengesi açısından bakıldığında, 2003’de Çin’in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat, buradan yaptığı ithalatı geçerek 52 milyon dolar ticaret fazlası vermiştir. 2008’de ise Çin, 14.369 milyar dolarla Orta Asya karşısında en büyük ticaret fazlasına ulaşmıştır. (Tablo 1) 2002-2008

¹⁷ “1997-2002 Yılları Arasında SUÖB’nin Orta Asya ve Diğer Komşu Ülkelerle Dış Ticaret Rakamları”, *China.com.cn*, 2004, http://www.china.com.cn/zhuanti2005/txt/2004-09/13/content_5656364.htm, (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

yılları arasında Çin-Orta Asya ticaret hacminin büyük oranda artmasının önemli jeopolitik ve jeoekonomik nedenleri vardır. Jeopolitik bakımdan incelendiğinde, öncelikle bu dönemde Çin ve Rusya arasındaki bölgesel işbirliğinin artmasından bahsedilmelidir. Çin ve Rusya, Orta Asya'daki çıkarları açısından her ne kadar rekabet içerisinde olsalar da 2001'den itibaren ABD karşısında bölgesel işbirliğine daha çok önem vermişlerdir. 2001 yılında ABD'nin Afganistan Savaşı gerekçesiyle Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üsleri kullanmaya başlaması ve daha sonra 2005 yılında ortaya çıkan Kırgızistan'daki Lale Devrimi ve Özbekistan'daki Andijan Olayları, Çin ve Rusya'nın bölgede istikrarın sağlanması ve bölgesel ekonomik entegrasyonun geliştirilmesine yönelik işbirliğini artırmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Çin, ŞİÖ çerçevesinde Rusya'nın tepkisini çekmeden Orta Asya ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerinin güçlendirmeye imkân bulmuştur. Öte yandan bölgede Rusya'nın entegrasyon çabalarının hızlandığı ve ABD'nin varlığının arttığı bir dönemde kendi siyasi, güvenlik ve ekonomik çıkarlarını göz önünde bulunduran Orta Asya ülkeleri de Çin ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye önem vermişlerdir.

Jeoekonomik açıdan bakıldığında, 2000'li yıllarda Çin ekonomisinin istikrarlı büyümesiyle birlikte 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) girmesi, Çin'in ihracat rakamlarının hızla artmasına büyük katkı sağlamıştır. Nitekim Çin'in 2000'de başlattığı Batı Çin Kalkınma Planı çerçevesinde SUÖB'nin altyapı, ulaşım ve ticaret koşullarının hızla gelişmesi de Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminin giderek artmasını etkilemiştir. Aynı zamanda dünyada altın ve petrol gibi değerli ürünlerin fiyatının yükselmesiyle beraber Orta Asya ülkelerinin enerji ve hammadde kaynaklarına dayalı ekonomik gelişmesi sonucunda Orta Asya'daki alım gücünün giderek artması, bu ülkelerin Çin ile ticari-ekonomik ilişkilerini artmasını sağlamıştır.

Tüm bunlara rağmen 2009'da Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminde önemli ölçüde düşüş gerçekleşmiştir. Örneğin 2008'de 30.823 milyar dolara ulaşan Çin-Orta Asya ticaret hacmi, 2009'da %23.6'lık bir azalışla 23.547 milyar dolara gerilemiştir. Bu bağlamda Çin'in Orta Asya ülkelerine yaptığı ihracat %26.2 azalarak 16.67 milyar dolar olarak gerçekleşmişken, Çin'in Orta Asya ülkelerinden ithalatı ise %16.4 azalarak 6.877 milyar dolar olmuştur. (Tablo 1) Orta Asya ülkeleri açısından bakıldığında, 2008-2009 küresel ekonomik krizinin bölge ekonomileri üzerindeki olumsuz etkilerinin 2009'da Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminde azalışa neden olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu düşüşe neden olan en önemli faktör, 5 Temmuz 2009 tarihinde SUÖB'ün başkenti Urumçi'de yaşanan etnik çatışmalardır. "5 Temmuz Olayı" olarak adlandırılan söz konusu etnik çatışmalar, tüm SUÖB ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin 2008'de %11 olan SUÖB'ün ekonomik büyümesi, 2009'da %8.1'e gerilemiş; dış ticaret hacmi de 13.828 milyar dolar olarak 2008 yılına göre %37.8 oranında azalmıştır.¹⁸ 2008 yılıyla karşılaştırıldığında, 2009'da SUÖB ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 11.297 milyar dolar olarak %40.5 oranında azalmıştır.¹⁹ 2009'da Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacminin yaklaşık %48'ini SUÖB-Orta Asya ticaretinin oluşturduğu düşünüldüğünde, Çin-Orta Asya ticaret hacminin azalmasının özellikle SUÖB-Orta Asya ticaret hacmindeki düşüşten kaynaklandığı söylenebilir.

2010-2013 yılları arasında ise Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacmi tekrar istikrarlı bir artış göstermiştir. Örneğin 2010'da 30.113 milyar dolar olan ve %27.9 oranında artan Çin-Orta Asya ticaret hacmi, 2011'de 39.606 milyar dolar olarak %31.5, 2012'de 45.944 milyar dolar olarak %16 ve 2013'te ise 50.274 milyar dolar olarak %9.4 oranında artış

18 "Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin 2009 Yılı Ekonomik ve Sosyal Gelişimi İstatistiği", *XUAR Statistic*, 2010, http://www.xjtj.gov.cn/sjcx/tjgb_3414/201410/t20141012_431833.html, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

19 Qunluo Ren, "SUÖB ve Beş Orta Asya Ülkesi Arasındaki Dış Ticaret Artışının Karşılaştırılması", *Finance & Economics of Xinjiang*, 2, 2011, s. 61-67.

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

kaydetmiştir. 2013'teki 50.274 milyar dolarlık ticaret hacmi, Çin-Orta Asya ticaret hacminin 1992'den bu yana ulaştığı en yüksek rakamdır.

Ticaret dengesi açısından bakıldığında ise 2011'de Çin, Orta Asya ülkeleri karşısında ticaret fazlası veren ülke konumundan tekrar ticaret açığı veren ülke konumuna gelerek 2013'e kadar üç yılda toplamda 9.562 milyar ticaret açığı vermiştir. (Tablo 1) Öncelikle bu dönemde Çin'in Orta Asya ülkelerinden petrol, doğalgaz, maden ve pamuk gibi ürünlerin ithalatının giderek artması, Çin-Orta Asya ticaretinin istikrarlı bir şekilde gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin 2012'de Çin'in Kazakistan'dan yaptığı ham petrol ithalatı, Çin'in toplam ham petrol ithalatının %3.95'ini, Çin'in Türkmenistan'dan yaptığı doğal gaz ithalatı, Çin'in toplam doğal gaz ithalatının %51.42'sini oluşturmuştur.²⁰ Ayrıca bu dönemde SUÖB'ün ihracata dayalı ekonomik büyümesi de Çin-Orta Asya ticaretinin istikrarlı artışına olumlu yansımıştır. Bu bağlamda Nisan 2012'de resmi olarak faaliyete geçen Çin-Kazakistan Horgos Uluslararası Sınır Ötesi İş Birliği Merkezi ve Mayıs 2010'da kurulan Kaşgar Özel Ekonomik Bölgesi'nin yanı sıra Mart 2011'de başlatılan Çin-Avrupa Demiryolu Hattı (China-Europe Railway Express) da Çin ve Orta Asya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri güçlendirmektedir. SUÖB, sadece Çin'in Avrasya ve özelde Orta Asya ile olan ekonomik ilişkileri açısından değil; aynı zamanda Orta Asya ve Ortadoğu ile coğrafi yakınlığı ve bu bölgelerle olan dini, kültürel ve etnik bağları nedeniyle de çok önemlidir. SUÖB'ün bu özelliklerini iyi değerlendiren Çin hükümeti, SUÖB'ü Orta Asya, Ortadoğu, Avrasya ve hatta Avrupa'ya açılan bir kapı olarak kullanmakta ve bu sayede bölgesel ve küresel alandaki ekonomik ve kültürel ilişkilerini daha ileri bir seviyeye taşımaya çalışmaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen 2014-2016 yılları arasında Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret hacminde tekrar bir düşüş görülmüştür. Örneğin

20 Peiping Gong vd., "Çin'in Rusya ve Orta Asya İle Ticaret Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Geographical Research*, 34 (5), 2015, s. 812-824.

2013'te 50.274 milyar dolar olan Çin-Orta Asya ticaret hacmi, 2014'te 45.012 milyar dolar olarak %10.5, 2015'te 32.617 milyar dolar olarak %27.5 ve 2016'da ise 30.047 milyar dolar olarak %7.9 azalma göstermiştir. (Tablo 1) 2014'ten itibaren Çin, Orta Asya karşısında ticaret fazlası veren ülke konumunu tekrar kazanmıştır. Örneğin 2014'te Çin'in Orta Asya karşısında ticaret fazlası 3.094 milyar dolar olmuşken, 2015'te bu rakam 2.509 milyar dolar ve 2016'da 5.891 milyar dolar olmuştur. (Tablo 1) Son yıllarda petrol fiyatlarının düşmesi, Avrasya Ekonomik Birliği'nin Orta Asya ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler ve başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin yaptırımlarından dolayı Rusya'da yaşanan finansal kriz, Orta Asya ülkelerinin ekonomik bakımdan küçülmesine neden olmuştur. Bu durum, Çin ile Orta Asya arasındaki dış ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.

Yukarıda bahsedilen olumsuz tabloya rağmen 2017'den itibaren Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacmi yeniden artmaya başlamıştır. Örneğin 2017 yılında Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacmi 35.981 milyar dolar olarak 2016 yılına göre %19.8 oranında artmıştır. (Tablo 1) 2018'de ise Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacmi 36.531 milyar dolar olarak %1.5'lik bir artış kaydetmiştir. Bunun içinde Çin'in Orta Asya'ya ihracatı 17.427 milyar dolar olarak %18.7 oranında azalmışken, Çin'in Orta Asya'ya ithalatı 19.104 milyar dolar olarak %31.4 oranında artmıştır. Bu rakamlarla Çin, 2018'de Orta Asya ülkeleri karşısında 1.677 milyar dolar ticaret açığı vermiştir. 2017-2018 yılları arasında Çin ve Orta Asya arasındaki ticaret hacmine bakıldığında, Çin'in Orta Asya'ya olan ithalatının ihracatından daha büyük oranda artış gösterdiği görülmektedir.

Son yıllarda Orta Asya ülkelerinin ekonomilerini ve dış ticaret yapılarını çeşitlendirmeye yönelik attığı adımların Orta Asya ülkelerinin ihracatını olumlu etkilediği söylenebilir. Buna ek olarak son iki yılda küresel petrol fiyatlarının tekrar artmaya başlaması, Orta Asya ülkelerinin enerji ihracatına dayalı ekonomilerinin toparlanmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca Mart 2018'de gündeme gelen ABD-Çin ticaret savaşının Orta Asya ülkelerinin

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Çin'e yaptıkları ihracatı artırma fırsatı sunduğu da söylenebilir. Özellikle son birkaç yılda Çin'in Orta Asya ülkelerinden tarım ürünleri ithalatında ciddi bir artış görülmektedir. Örneğin 2018'de Özbekistan'ın Çin'e sadece meyve ve sebze ürünleri ihracatı 1.66 kat artarak 46.2 milyon dolara ulaşmıştır.²¹ 2018'de Kırgızistan'ın Çin'e tarım ürünleri ihracatı 13.15 milyon dolar olmuştur.²² 2018'de Kazakistan'ın Çin'e tarım ürünleri ihracatı 280 milyon dolara ulaşarak 2017'ye göre %37.7 oranında artmışken, 2019'da 388 milyon dolar olarak %38.6 oranında artış kaydetmiştir.

ÇİN-ORTA ASYA ENERJİ İŞBİRLİĞİ

Çin ile Orta Asya arasındaki ticaretin niteliğine bakıldığında, Çin'in Orta Asya ülkelerinden ithalatının büyük oranda enerji ve hammadde gibi ara mallardan oluştuğu görülmektedir. Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ticari-ekonomik ilişkileri daha çok enerji alanındaki işbirliğine odaklanmıştır. Buna neden olan faktörler ise bir yandan Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan'ın bağımsızlıklarından sonra petrol, doğalgaz, maden ve mineral gibi ara malı ihracatına dayalı ekonomik büyümesi, öte yandan da 1990'lı yıllardan sonra Çin'in giderek artan ekonomik büyümesiyle birlikte enerji tüketiminin ve tabii kaynaklara olan ihtiyacının hızla artmasıdır. Örneğin Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı üzerinden Çin'e 2018'de yaklaşık 47.5 milyar metreküp doğalgaz²³ ve 2019'da ise yaklaşık 47.9 milyar metreküp doğalgaz aktarılmıştır.²⁴ Doğalgazın yanı sıra Çin, Orta Asya petrolünün en önemli müşterilerinden biridir. Örneğin 2019'da sadece Kazakistan'ın Çin'e petrol ihracatı 10.88 milyon tonu bulmuştur.²⁵

21 "2018'de Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin'e 47.5 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı", MOFCOM, 2019b, <http://www.mofcom.gov.cn/article/i/jyj/e/201901/20190102827158.shtml>, (Erişim Tarihi: 17.07.2020).

22 "Çin, Kırgızistan ve Tacikistan ile İşbirliğini Geliştirmek İstiyor", Gov.cn, 2019, http://www.gov.cn/xinwen/2019-06/14/content_5400087.htm, (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

23 Aynı yer.

24 "2019'da Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin'e 47.9 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı", China Daily, 2020, <https://cn.chinadaily.com.cn/a/202001/10/WS5e17f5f3a31099ab995f680f.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

25 "Çin, Kırgızistan ve Tacikistan ile İşbirliğini Geliştirmek İstiyor", a.g.e., (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

Genel olarak bakıldığında, dünya enerji pazarındaki son gelişmelere rağmen orta ve uzun vadede Çin'in Orta Asya'dan enerji ithalatının tekrar artacağı tahmin edilmektedir. Bunun nedenlerini aşağıdaki birkaç noktada özetlemek mümkündür. İlk olarak son yıllarda Çin'in ekonomik büyüme hızının yavaşlamasına rağmen enerji tüketimi yıllık ortalama %6.6'lık bir oranda artmaya devam etmektedir. Günümüzde dünya enerji tüketiminin %23'i de Çin'e aittir. Halihazırda dünya enerji tüketiminin yaklaşık dörtte birini oluşturan Çin'in enerji tüketiminin de sürekli artacağı öngörülmektedir. Uzmanlara göre, 2030'da Çin'in yıllık petrol tüketimi yaklaşık 690 milyon tona ve yıllık doğalgaz tüketimi de ortalama 620 milyar metreküpe ulaşacaktır.²⁶

İkincisi Çin'in enerjide dışa bağımlılığı hâlâ yüksek düzeydedir. Örneğin 2019'da Çin'in petrol tüketiminde ithalata bağımlılığı %72.6 ve doğalgaz tüketiminde ithalata bağımlılığı %43 olarak kaydedilmiştir.²⁷ Üçüncüsü ulaşım güvenliği açısından bakıldığında, Orta Asya'nın Çin'e enerji ihracatının genelde boru hatları üzerinden gerçekleşmesi büyük bir avantajdır. Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı ve Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı, hizmete girmelerinden bu yana kesintisiz ve güvenli bir şekilde faaliyet göstermektedir. Örneğin Aralık 2009'da faaliyete başlayan söz konusu boru hattı üzerinden Çin'e aktarılan toplam doğalgaz miktarı 27 Şubat 2020 tarihi itibarıyla 311.2 milyar metreküpe ulaşmıştır.²⁸

Günümüzde A, B ve C güzergâhları bulunan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın D güzergâhı faaliyete girdiğinde ise Çin'e yıllık doğalgaz sevkiyatının yaklaşık 85 milyar metreküpe ulaşması beklenmektedir. Mayıs 2006'dan 31 Aralık 2019 tarihine dek Kazakistan-Çin Petrol Boru

26 "2030'da Çin'in Petrol Tüketimi Rekor Düzeye Ulaşacak", *Xinhua*, 2017, <http://xinhua-rss.zhongguowangshi.com/13701/-4067403128630087850/2190070.html>, (Erişim Tarihi: 11.05.2020).

27 "2019'daki Çin'in Petrol ve Kimya Endüstrisinin Raporu", *World Metals*, 2020, <http://www.worldmetals.com.cn/viscms/tuijian1445/20200317/250592.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020).

28 "Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin'e İletilen Toplam Doğalgaz Miktarı 300 Milyar Metreküpü Geçti", *Xinhua*, 2020, <http://www.xinhuanet.com/fortune/2020-02/28/c1125640113.htm>, (Erişim Tarihi: 13.05.2020).

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Hattı üzerinden Çin'e toplam 130 milyon ton petrol nakledilmiştir.²⁹ Ayrıca Çin'in enerji ithalatının can damarı olan Malakka Boğazı'nın küresel ve bölgesel jeopolitik krizlerden etkilenme olasılığının yüksek olması, Pekin'in Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı ve Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı gibi alternatif enerji güzergahlarına önem vermesine neden olmaktadır. Çünkü küresel ticaretin yaklaşık dörte birinin geçtiği Malakka Boğazı'ndan Çin'in toplam petrol ithalatının %80'i gerçekleşmektedir. Ayrıca Çin'in Sri Lanka'daki Hambantota ve Pakistan'daki Gwadar limanlarını uzun vadeli kiralaması, özellikle de Güney Çin Denizi Sorunu'ndan dolayı Malakka Boğazı'nın güvenliğinden endişe duymasından kaynaklanmaktadır.

Son olarak belirtmek gerekir ki; Çin'in enerji güvenliğinin sağlanması açısından da Orta Asya'nın enerji kaynakları oldukça önemlidir. Örneğin Çin'in Orta Asya'dan ithal ettiği yıllık doğalgaz miktarı, yıllık toplam doğalgaz ithalatının yaklaşık %60'ını ve yıllık doğalgaz tüketiminin de %15'inden fazlasını oluşturmaktadır.³⁰ Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan (D güzergâhıyla Tacikistan ve Kırgızistan) ve Kazakistan'ı geçerek Horgos üzerinden Şanghay'a kadar uzanan Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı, Çin'in Hong Kong dâhil 27 il, ilçe ve özerk bölgesinde 500 milyondan fazla insana doğal gaz erişimi imkânı sağlamaktadır.³¹

ÇİN'İN ORTA ASYA YATIRIMLARI

Hızlı gelişmekte olan iç pazar ve yüksek ekonomik potansiyeli nedeniyle finansal krizlerden fazla etkilenmemiş olan Çin, günümüzde yatırımda en çekici ekonomilerden biri olmasının yanı sıra dünyanın en büyük yatırımcılarından biri haline de gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Çin'in

29 "2019'da Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı Üzerinden Çin'e 10.88 Milyon Ton Petrol İhraç Edildi", *Gov.cn*, 2020, <http://www.gov.cn/xinwen/2020-01/09/content5467890.htm>, (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

30 "Ortak Kalkınma İçin", *China Pictorial*, 2019, <http://www.rmhb.com.cn/zt/ztg/slgd/201809/t20180910800140936.html>, (Erişim Tarihi: 27.05.2020).

31 "2019'da Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı Üzerinden Çin'e 10.88 Milyon Ton Petrol İhraç Edildi", *a.g.m.*, (Erişim Tarihi: 21.04.2020).

Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerinin de önemli bir parçasını yatırım işbirliği oluşturmaktadır. Çünkü Orta Asya ülkeleri, ekonomik geçiş ve kalkınma sürecinde Çin'in ekonomik gücü ile yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Örneğin Çin'in Orta Asya ülkelerine yaptığı toplam yatırım stoku 2003 yılında sadece 44.09 milyon dolarken, 2008 yılında 1.94 milyar dolara ve 2013 yılında ise 8.89 milyar dolara ulaşmıştır.³² Sadece 2018'de Çin'den Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'daki doğrudan yabancı yatırım akışı sırasıyla 1.489 milyar dolar, 71.76 milyon dolar ve 330 bin dolar olmuştur.³³

Çin'in Orta Asya ülkelerindeki yatırımlarının artmasıyla beraber bölgede faaliyet gösteren Çinli şirketlerin sayısı da artmaktadır. Örneğin 2017 yılının sonu itibariyle Orta Asya'daki Çinli şirketlerin toplam sayısı 4000'den fazladır. Bunların yaklaşık 2600'ü Kazakistan'da, 700'ü Özbekistan'da, 255'i Kırgızistan'da, 20'si Tacikistan'da ve 25'i ise Türkmenistan'da faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketler, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere madencilik, çimento, elektrik santrali, mühendislik, makine ekipmanları, telekomünikasyon hizmetleri, haberleşme ağları, kara ve demiryolu inşaatı, inşaat malzemeleri üretimi, tarım ürünleri ve gıda işletmeciliği, hayvancılık, hafif sanayi, hava taşımacılığı, ulaşım, gayrimenkul, yemek, turizm, eğlence ve diğer alanlarda faaliyet göstermektedir.

Çin'in borçlandırma stratejisindeki hedef bölgelerden biri de Orta Asya ülkeleridir. Pekin, diplomatik ilişkilerinin resmen başladığı tarihten itibaren Orta Asya ülkelerine çeşitli krediler sağlamaya başlamıştır. Özellikle de 2001'de Çin'in öncülüğünde bölgesel güvenlik odaklı olarak kurulan ŞİÖ, üye ülkeler arası enerji, ulaşım, ticari-ekonomik ve yatırım işbirliğinin artmasına katkı sağlamanın yanı sıra Pekin yönetiminin Orta Asya'ya yönelik borçlandırma stratejisinde de önemli bir platforma

32 Yue Li-Dianzhong Yang,, "Çin'in Beş Orta Asya Ülkesindeki Yatırımının Mevcut Durumu: Sorunlar ve Önlemler", *Review of Economic Research*, 21, 2014, s. 62-75.

33 Jinfeng Li, "Çin'in Orta Asya'daki 'Kuşak ve Yol' İşbirliği: Yüksek Gelişme Perspektifi", *Russian Central Asian & East European Market*, 6, 2019, s. 2-22.

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

dönüşmüştür. Örneğin 2004'te ŞİÖ üyesi ülkelere toplam 900 milyon dolar kredi sağlayacağını açıklayan Çin, bu çerçevede ilk defa 2006'da Tacikistan'ın 355 kilometrelik Duşanbe-Çanak Otoyolu için 300 milyon dolar kredi vermiştir.³⁴ Çin verilerine göre, sadece Çin Kalkınma Bankası (CDB), 2001'den Haziran 2018'e kadar ŞİÖ üyesi ülkelere toplam 100 milyar dolardan fazla kredi sağlamıştır.³⁵ Haziran 2018'de ŞİÖ Qingdao Zirvesi'nde Çin tarafı, ŞİÖ çerçevesinde üye ülkelere 30 milyar yuan (yaklaşık 4.7 milyar dolar) değerinde özel kredi tahsis edileceğini açıklamıştır.³⁶ Haziran 2019 dönemi itibarıyla Çin'in Orta Asya ülkelerine sağladığı toplam kredi 40 milyar doları aşmıştır.³⁷

Resmi verilerin de gösterdiği üzere, Orta Asya ülkelerinin en önemli ticari ortaklarından biri olan Çin'in bölgedeki ekonomik etkisi her geçen gün artmaktadır. 2018 yılında Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında gerçekleşen ticaret hacmi 41.705 milyar dolarla bir önceki yıla göre %15.9'luk bir artış kaydetmiştir. Aynı dönemde Çin'in Orta Asya'ya ihracatı 22.596 milyar dolarla %5.1 oranında artmış, ithalatı ise %31.5 artışla 19.109 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁸

Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ticari-ekonomik ve doğrudan yatırım ilişkilerinin artmasıyla beraber Orta Asya ülkelerinin Çin'e borcunun daha artabileceği tahmin edilmektedir. Böylesi bir durumda, Pekin yönetiminin bölgeye yönelik borçlandırma stratejisinin olası risklerinin, yukarıdaki örneklerde gösterilmeye çalışıldığı gibi, belirli alanlarda sorunlara yol

34 "ŞİÖ Çerçevesinde Çin'in İlk Kredi Gerçekleşti", *Finance Sina*, <http://finance.sina.com.cn/stock/t/20060712/0000792841.shtml>, (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

35 "ŞİÖ Banklar Birliği'nin 14. Toplantısı Pekin'de Yapıldı", *CDB*, 2018, http://www.cdb.com.cn/xwzx/khdt/201806/t20180606_5156.html, (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

36 "Çin, ŞİÖ çerçevesinde 30 Milyar Yuanlık Özel Kredi Tahsis Edeceğini Açıkladı", *China Daily*, 2018, http://china.chinadaily.com.cn/2018-06/10/content_36361135.htm, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

37 "İpek Yolu'nda Çin ve Orta Asya Ülkeleri", *RMHB*, 2019, http://www.rmhb.com.cn/zt/ydyl/201907/t20190710_800173165.html, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

38 "2018'de Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin'e 47.5 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı", *MOFCOM*, 2019b, <http://www.mofcom.gov.cn/article/i/jyj/e/201901/20190102827158.shtml>, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

açma ihtimali oldukça yüksek görünmektedir. Hâlihazırda dış borç sorunu yaşayan Kırgızistan ve Tacikistan açısından bakıldığında, şu ana kadar kullanılan büyük miktarlardaki Çin kredilerini geri ödemelerinin daha da zorlaşacağı hususu dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

Bu iki ülkenin durumuna güncel rakamlar üzerinden bakıldığında, 2018 yılı itibari ile toplam dış borcu Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYH) %65.5'ini oluşturan Kırgızistan'ın Çin'e olan borcu 1.483 milyar dolarla GSYİH'nin %22.6'sına denk gelmektedir. Aynı yıl itibari ile toplam dış borcu GSYİH'nin %56.8'ine karşılık gelen Tacikistan'ın Çin'e olan borcu 1.197 milyar dolar olarak GSYİH'nin %17.2'sine tekabül etmektedir.³⁹ Her geçen gün, sağlanan kredilerle artan ve geri ödemesinde büyük risklerin bulunduğu dış borç yükünün, sadece belirtilen bu ülkeler için değil, bütün bölge ülkeleri için ciddi riskler taşıdığı aşikârdır.

SONUÇ

Son yıllarda Çin, "Kuşak ve Yol Girişimi" çerçevesinde Orta Asya ile ticari ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra bölge üzerinden Orta Doğu, Avrasya ve Avrupa'ya kadar uzanan mal ve hizmet akışını sağlamayı; dolayısıyla bölgesel ve küresel alandaki ekonomik ve siyasi etkinliğini daha da ileri seviyelere taşımayı amaçlamaktadır. Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin istikrarlı bir şekilde artması, sadece Çin açısından değil; bölge ülkelerinin ekonomik kalkınması bakımından da önemli katkılar sağlamaktadır. Üstelik Çin-Orta Asya ekonomik ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda dengeli bir şekilde artacağı da söylenebilir.

Bu noktada Orta Asya ülkeleri, Çin ile ticari-ekonomik ilişkilerini geliştirirken bölgedeki özel coğrafi konumunu ve bunun getirdiği ekonomik avantajları kullanabilmeli ve nihayetinde kendi ulusal çıkarlarını temin

³⁹ John Hurley vd., *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, Center for Global Development, Washington 2018,

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

---

edebilmelidir. Çünkü Orta Asya ülkelerinin başlıca ihracat ürünlerinin dünya hammadde piyasasındaki değişikliklerden doğrudan etkilenecek olması, söz konusu ülkelerin Çin'e ihracatının istikrarlı bir şekilde artmasını engellemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Orta Asya ülkeleri hammaddeye dayalı ekonomilerini çeşitlendirmeye büyük önem vermelidir. Eğer Orta Asya ülkeleri, Çin karşısında giderek artan ticaret açığını azaltmak veya kapatmak istiyorsa özellikle Çin'in ticari-ekonomik planlarını, uygulamalarını ve dış ticaretteki risk ortamını yakından takip etmeli ve bu doğrultuda ihracatını geliştirmelidir. Bu bağlamda son olarak Orta Asya ülkelerinin kendi aralarındaki bölgesel ekonomik entegrasyona ayrı bir önem vermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“1997-2002 Yılları Arasında SUÖB’nin Orta Asya ve Diğer Komşu Ülkelerle Dış Ticaret Rakamları”, *China.com.cn*, 2004, http://www.china.com.cn/zhuanti2005/txt/2004-09/13/content_5656364.htm, (Erişim Tarihi: 15.08.2020).

“2018’de Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin’e 47.5 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı”, *MOFCOM*, 2019b, <http://www.mofcom.gov.cn/article/i/jyjl/e/201901/20190102827158.shtml>, (Erişim Tarihi: 17.07.2020).

“2018’de Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin’e 47.5 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı”, *MOFCOM*, 2019b, <http://www.mofcom.gov.cn/article/i/jyjl/e/201901/20190102827158.shtml>, (Erişim Tarihi: 04.05.2020).

“2019’da Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı Üzerinden Çin’e 10.88 Milyon Ton Petrol İhraç Edildi”, *Gov.cn*, 2020, <http://www.gov.cn/xinwen/2020-01/09/content5467890.htm>, (Erişim Tarihi: 21.04.2020)

“2019’da Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin’e 47.9 Milyar Metreküp Doğalgaz Aktarıldı”, *China Daily*, 2020, <https://cn.chinadaily.com.cn/a/202001/10/WS5e17f5f3a31099ab995f680f.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2020).

“2019’daki Çin’in Petrol ve Kimya Endüstrisinin Raporu”, *Word Metals*, 2020, <http://www.worldmetals.com.cn/viscms/tuijian1445/20200317/250592.html>, (Erişim Tarihi: 17.04.2020).

“2030’da Çin’in Petrol Tüketimi Rekor Düzeye Ulaşacak”, *Xinhua*, 2017, <http://xinhua-rss.zhongguowangshi.com/13701/-4067403128630087850/2190070.html>, (Erişim Tarihi: 11.05.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2007”,

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Word Bank, 2008, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2007/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 27.04.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2012”, *Word Bank*, 2013, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2012/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 11.08.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2017”, *Word Bank*, 2018, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2017/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 18.07.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2018”, *Word Bank*, 2019, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 09.05.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2008”, *Word Bank*, 2009b, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 1992”, *Word Bank*, 1993, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/1992/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 12.04.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 1997”, *Word Bank*, 1998, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/1997/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

“China Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2002”, *Word Bank*, 2003, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2002/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 21.03.2020).

“Çin, Kırgızistan ve Tacikistan ile İşbirliğini Geliştirmek İstiyor”, *Gov.cn*, 2019, http://www.gov.cn/xinwen/2019-06/14/content_5400087.htm, (Erişim Tarihi: 20.06.2020).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“Çin, ŞİÖ Çerçevesinde 30 Milyar Yuanlık Özel Kredi Tahsis Edeceğini Açıkladı”, *China Daily*, 2018, http://china.chinadaily.com.cn/2018-06/10/content_36361135.htm, (Erişim Tarihi: 07.06.2020).

“İpek Yolu’nda Çin ve Orta Asya Ülkeleri”, *RMHB*, 2019, http://www.rmhb.com.cn/zt/ydyl/201907/t20190710_800173165.html, (Erişim Tarihi: 04.06.2020).

“Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı Üzerinden Çin’e İletilen Toplam Doğalgaz Miktarı 300 Milyar Metreküpü Geçti”, *Xinhua*, 2020, <http://www.xinhuanet.com/fortune/2020-02/28/c1125640113.htm>, (Erişim Tarihi: 13.05.2020).

“Ortak Kalkınma İçin”, *China Pictorial*, 2019, <http://www.rmhb.com.cn/zt/ztg/slzd/201809/t20180910800140936.html>, (Erişim Tarihi: 27.05.2020).

“Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2000”, *Word Bank*, 2001, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2000/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

“Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance by Country and Region 2001”, *Word Bank*, 2002, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2001/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 11.07.2020).

“Russian Federation Exports, Imports and Trade Balance, by Country and Region 2008”, *Word Bank*, 2009a, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/2008/TradeFlow/EXPIMP>, (Erişim Tarihi: 10.05.2020).

“Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin 2009 Yılı Ekonomik ve Sosyal Gelişimi İstatistiği”, *XUAR Statistic*, 2010, http://www.xjtj.gov.cn/sjcx/tjgb_3414/201410/t20141012_431833.html, (Erişim Tarihi: 10.07.2020).

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

“ŞiÖ Banklar Birliği’nin 14. Toplantısı Pekin’de yapıldı”, *CDB*, 2018, http://www.cdb.com.cn/xwzx/khdt/201806/t20180606_5156.html, (Erişim Tarihi: 09.07.2020).

“Şiö Çerçevesinde Çin’in İlk Kredi Gerçekleşti”, *Finance Sina*, <http://finance.sina.com.cn/stock/t/20060712/0000792841.shtml>, (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

ÇELİK, Kadir Ertaç-Doğacan Başaran, “Empire Tendencies of USA within the Context of Asia-Pacific Policy and China: An Analysis of Trump Doctrine”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s. 34-54.

EROL, Mehmet Seyfettin, “20. Yıldönümünde Türkiye-Türk Dünyası: Sorunlar, Arayışlar ve Gelecek”, Mehmet Seyfettin Erol-Yavuz Gürler, der., *Türk Dünyası 20 Yıllığı: Tahliller, Değerlendirmeler, Öngörüler ve Özeleştiriler*, Türksav Yayınları, Ankara 2011, s. 41-50.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya Jeopolitiği ve Türk Avrasyası”, Mehmet Seyfettin Erol, der., *Yeni Büyük Oyun: Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya’nın Değişen Jeopolitiği*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2009, s. 7-55.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Türkiye’nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1), Yaz 2012, s. 1-20.

EROL, Mehmet Seyfettin, *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1999.

GONG, Peiping vd., “Çin’in Rusya ve Orta Asya İle Ticaret Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Geographical Research*, 34(5), 2015, 812-824

HURLEY, John vd., *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, Center for Global Development, Washington 2018.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

LI, Jinfeng, "Çin'in Orta Asya'daki 'Kuşak ve Yol' İşbirliği: Yüksek Gelişme Perspektifi", *Russian Central Asian & East European Market*, 6, 2019, s. 2-22.

LI, Yue-Dianzhong Yang, "Çin'in Beş Orta Asya Ülkesindeki Yatırımının Mevcut Durumu: Sorunlar ve Önlemler", *Review of Economic Research*, 21, 2014, s. 62-75.

REN, Qunluo, "SUÖB ve Beş Orta Asya Ülkesi Arasındaki Dış Ticaret Artışının Karşılaştırılması", *Finance & Economics of Xinjiang*, 2, 2011, 61-67.

Aidarbek AMIRBEK
Ömirbek HANAYI

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

STRUCTURED ABSTRACT

The study focuses on the development of the economic cooperation between China and Central Asia. Since the collapse of the Soviet Union, China has paid great attention to the Central Asian, which lies to the west China and is highly important in many ways. The region is China's western outpost that connects China with the Eurasian Heartland and Europe. Therefore, China eagerly started to establish political, economic and cultural contacts with the newly independent Central Asian states. Initially, the Shanghai Cooperation Organization (SCO) served as a platform for China to intensify and institutionalize its cooperation with Central Asia in many areas.

The trade between China and five Central Asian states (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan) has seen a rampant growth since early 1990s. The amount of trade between China and newly created Central Asian states in early years of bilateral relations was under half a billion USD whereas during the years of the last decade it usually it went up to 30-50 billion USD. The rapid growth of trade between China and Central Asia throughout the entire period of bilateral relations is primarily explained by the economic growth both in China, which has been actively industrializing, and the Central Asian states, which started their gradual economic recovery after the crisis caused by the collapse of the USSR. During a relatively short period of time China became the second largest trade partner of Central Asia after Russia. The commodity structure of trade flows Central Asia to China and vice versa has been very different though. China imported large amounts of raw materials, especially energy resources such as crude oil and natural gas that were necessary to "feed" its rapid industrial growth. Central Asian states, on the other hand, imported a great variety of manufactured goods and consumer products that were not produced locally. Due to the large share of raw materials the amount of bilateral trade was subject to price

volatility that produced significant adverse effects and was a factor of economic risk in the economies of the Central Asian states like it was the case in 2009 and 2014, when falling prices of many raw material led to significant economic downturns in the region.

The bilateral economic relations between China and Central Asia were also significantly affected by political and issues related to the regional security. The aftermaths of the 911 in the US raised China's concerns over its border security in areas adjacent to the Central Asian states. Moreover, the ethnic conflict in China's Xinjiang Province occurred in 2009 made the Central government to take tough measures of surveillance and purges that led to detrimental economic consequences in trade with Central Asia as the province accounts for nearly half of the China's trade with the Central Asian states. At the same time, after becoming a very large foreign economic power in Central Asia, China's relations with Russia was marked by a certain degree of rivalry because Russia also openly aspired to preserve and strengthen its presence in the region.

One of the priority areas of economic cooperation with for China in its relations with Central Asia is the energy sector. The region is an important provider of oil and natural gas to China. For instance, Central Asia accounts for approximately 60% of China's total annual natural gas imports and more than 15% of its annual natural gas consumption. China imports crude oil from Kazakhstan while Turkmenistan is the main exporter of natural gas to China in the region. Large amounts of investments into the construction pipelines allowed China to increase the amount of energy resources it imports from the region. Despite the recent economic downturn, it can be said that China will remain to be on the largest importers of energy resources from Central Asia. Firstly, over the 2-3 decades of rapid economic growth, China increased in reliance to energy consumption as the income of household has seen a tremendous growth. Hundreds of millions of households in China have seen

TİCARİ-EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEMELİNDE ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

---

considerable positive changes in income and consumption habits, which created a large non-industrial energy in the country. Secondly, imports of energy resources are essentially important for China from the standpoint of its energy security. For instance, nearly four fifths of China's total oil imports are made from the Strait of Malacca, which entails a huge risk for constant energy supply to China. Therefore, Central Asian oil and natural gas imported via pipelines is an indispensable element in China's energy security.

Financial cooperation of China with Central Asia is another important branch of the bilateral relations. China started to provide significant loans and financial assistance to Central Asian states since early 2000s and the amount of the Chinese credits grew along with its overall economic growth during the last two decades. For instance, as of June 2019, China's total credit to Central Asian countries has exceeded \$40 billion. In terms of investments into Central Asia China has become one of the leading countries along with Russia. Thus, in 2003 China's investments into the region were only about \$44 million and in 2018 it exceeded \$1.5 billion. There are over four thousand Chinese companies working in five Central Asian states. Such a fast growth of Chinese investment activity in the region clearly reflects many aspects of the bilateral economic cooperation. Bulk of the investment flows from China into Central Asia goes to such sectors as infrastructure, energy and mining. These are the same sectors that are engaged mostly in exports to China. Such targeted investment approach by China is explained by the fact that almost all Chinese initiatives in Central Asia are directed by the Central Chinese government in Beijing. Chinese investment in Central Asia do benefit the local economies in many ways since they necessitate infrastructure and foreign capital that are essential for their economic growth. However, Chinese investments do not help to build large and sophisticated industries capable of producing high value added goods. The "One Belt,

One Road” initiative launched in 2013 further strengthened and increased Chinese investments and loans to the region. As of today, the Central Asian states are in a weaker position relative to China from the economic point of view. The region’s overreliance on raw material exports combined with China’s recent economic downturn. Therefore, the Central Asian states should diversify their economic relation with China and intensify mutual intraregional cooperation.